

УДК 811.111'355:37.091.64]:373(477)
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.1-2/25>

Люшнівська Л. М.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ВИМОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Статтю присвячено одній із проблем сучасної методики викладання іноземної мови в загальноосвітній школі України – навчанню вимови. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах навчання іноземної мови у школі вимова, як один із елементів мовної структури, залишається поза увагою вчителів. Стаття спрямована на повідомлення результатів огляду підручників, які використовуються в українській школі для вивчення вимови. Переглянуто забезпечення вчителів належною підруничковою базою для вивчення вимови на уроках англійської мови. Для дослідження відібрано такі підручники: англійські видання “Upstream: Intermediate” (Експрес-публікація), “On screen: Intermediate B1 + / B2” (Експрес-публікація) та українські видання «Англійська» А. Несвіта та «Англійська» О. Карп'юка, було детально проаналізовано та представлено результати їх порівняльного аналізу.

Здійснено пошук сегментних і суперсегментних одиниць фонетики, які надані підручниками, як вони пояснені і чи зрозумілі для сприйняття учнями. Досліджено основні фонетичні концепції, які використовуються і які повинні використовуватися на уроках англійської мови в загальноосвітній школі. Переглянуто та проаналізовано вправи на аудіювання для учнів та пояснення виконання таких вправ для вчителів, розглянуто їх ефективність і зрозумілість. Також у статті розглянуто теми вимови, висвітлені в підручниках, наскільки вони відповідають тематиці уроків з англійської мови.

Проведене дослідження було зосереджене на таких питаннях: які елементи вимови є предметом розгляду авторів підручників, наскільки повно та ефективно подається вимова як один з аспектів навчання іноземної мови у цих підручниках, чи можуть ці підручники стати в нагоді недосвідченим вчителям. У статті також представлено прізвища науковців і здійснено аналіз останніх досліджень щодо вивчення фонетики (сегментних і суперсегментних одиниць) на уроках англійської мови в загальноосвітніх школах України. Розглянуто погляди досвідчених науковців на підруничкову базу в школах щодо якості висвітлення в них розділів про вимову. Зроблено висновки та обґрунтування доцільності вивчення цього питання в подальшому.

Ключові слова: фонетичні компетенції, вимова, інтонація, підручник англійської мови, сегментні та суперсегментні рівні, фонетичні вправи.

Постановка проблеми. Оновлення змісту навчання іноземних мов у загальноосвітніх установах пов'язується зі змінами у стратегічних напрямках розвитку сучасної шкільної освіти, насамперед зі спрямуванням навчальної діяльності на вироблення в учнів необхідних життєвих компетентностей, які в майбутньому давали б змогу випускникам школи комфортно почуватися в сучасному світовому мультилінгвальному та полікультурному просторі. Це об'єктивно зумовлено низкою чинників, пріоритетними серед яких є тенденція на постійну глобалізацію та інтенсифікацію розвитку міжнародних контактів у різних сферах життєдіяльності, а також активна переорієнтація шкільної іноземної освіти на нові парадигми навчання.

Важливе місце в цих трансформаційних процесах належить шкільним підручникам як осно-

вним засобам реалізації змісту навчання. Саме цей факт змушує не лише різнобічно переосмислити науково-теоретичні підходи до його визначення, але й знайти ефективні методи, способи, форми і засоби презентації у навчальних книгах. У зв'язку з цим теоретичну модель сучасних шкільних підручників з іноземних мов доцільно розглядати як таку, що ґрунтується на визнанні їх двоєдиної сутності: 1) як носіїв змісту іноземної освіти; 2) як засобів навчання іноземного спілкування. З огляду на це, підручники мають відбивати таку модель діяльності школярів, яка забезпечується дидактично і методично доцільно дібраним і раціонально організованим у них змістом навчання, що ґрунтується на компетентнісному, комунікативному, діяльнісному, особистісно орієнтованому, культурологічному підходах і сприяє успішному виконанню цілей, визначених чинними навчальними програмами [8, с. 5].

Одним із найбільш актуальних і важливих завдань, які Україна ставить перед системою шкільної та університетської освіти, є підвищення стандартів вивчення іноземних мов. Викладання іноземної мови передбачає інтеграцію двох аспектів. По-перше, іноземна мова розглядається як система лінгвістичних знаків, пов'язаних з різними рівнями мови: фонологією, граматиною (морфологією та синтаксисом) та лексикою. У навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів шкільний підручник відіграє важливу роль як основний засіб передачі знань. Реформа в галузі освіти передбачає модернізацію підручників, вчителі потребують навчально-методичних комплексів із аудіо-та відеоматеріалами. Отже, з точки зору навчання ми говоримо про навчання трьох аспектів побудови мови: вимови, граматики та лексики.

Мова є загально визнаним засобом спілкування. Це означає, що студентам не досить оволодіти граматичними правилами та структурами, словами та словосполученнями. Для спілкування мовою їм потрібно навчитися користуватися фонетичними, морфологічними та лексичними засобами, тобто розвивати навички, так звані компетенції, які здебільшого називають навичками сприйняття (читання та аудіювання) та продуктивними навичками (письмо та розмова). З усіх трьох аспектів побудови мови вимова, здається, є найважчою для навчання та вивчення, особливо в українському контексті, де англійську мову викладають виключно не носії мови. Більшість викладачів англійської мови не мають спеціальної підготовки з викладання вимови, особливо щодо різних рівнів шкільного навчання. Це часто призводить до нездатності вчителя визначити закономірності або причини проблем вимови учнів. Вони також не мають систематичного способу навчання сегментних і супрасегментних знань англійської мови. Тобто набуття фонетичних компетенцій часто залишається поза увагою.

Сучасне підручникотворення в Україні – одна з небагатьох галузей, яка переживає бурхливий розвиток. Однак не можна бути до кінця впевненим, що обраний навчальний посібник найкращим чином відповідає вимогам викладання, зокрема, іноземної мови. Згідно з новою Програмою з іноземних мов: «Успішна реалізація змісту навчання іноземної мови можлива за умови раціонального застосування навчальних засобів як основних механізмів виконання мети і завдань. Основними засобами навчання є підручники, підготовка яких має здійснюватися відповідно до наукових засад, прийнятих у галузі підручникотворення» [5, с. 261].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок щодо діагностики підручників з англійської мови та створення підручника для початкової школи висвітлено у дослідженнях О. О. Коломінова, К. І. Онищенко, В. М. Плахотник, С. В. Роман, О. Б. Бігич, М. В. Денисенко, М. З. Біболетова, І. М. Верещагіна, Г. В. Рогова, О. О. Ленської. У них висвітлюються основні положення концепцій підручників для навчання іноземної мови, надаються практичні рекомендації щодо використання матеріалів підручників (Т. Сірик, Л. Калініна, С. Роман, Н. Чумак).

Окремі питання підручникотворення як похідні від основних тем порушувалися також деякими зарубіжними дослідниками: Brown, Byram M.; Dermis R. Preston; Duszenko M.; Ellis R.; Kramsh C.; Jeremy Harmer, Hymes D., Isabel Santos Gargallo; Neuner G.; Richard Yang; Liberman K.; Moreno Fernández F.; Williams J.; Álvarez Méndez J. M.; Elis R.; Miguel L.; Moreno Fernández F.; Sánchez Pérez A.; Sánchez Lobato J.; Bachman L.; Richards J. C.; H. Douglas; Savignon S. J.; Stern H. H.

Відсутність ґрунтовних комплексних, різнобічних і переконливих досліджень наукових засад конструювання змісту шкільних підручників з іноземних мов свідчить, що ця проблема не отримала належної уваги з боку вітчизняних і зарубіжних науковців. У педагогічній теорії відсутнє цілісне різноаспектне дослідження проблеми побудови змісту шкільних підручників з іноземних мов, яке дозволяло б авторам відповідної навчальної літератури системно на науково обґрунтованих засадах організувати підручникотворчу роботу, ґрунтуючи свої погляди на новітніх досягненнях дидактики, психології, методики, психолінгвістики, лінгвістики, знання яких долучаються до цієї важливої конструкторської діяльності [8, с. 6].

Що стосується саме фонетичного розділу підручника, то аналіз наукової літератури свідчить, що серед вчених немає єдиного погляду на способи засвоєння фонетичної компетенції на уроках англійської мови. За словами Т. Єременко навчити учнів фонетичної компетенції (правильній вимові) розуміється як навчити індивідів оперувати знаннями щодо функціонування сегментних і супрасегментних одиниць фонетичної системи мови у мовленні за допомогою методів і методик [7, с. 51].

Можна зустріти багато науковців, які так чи інакше досліджують цю тему. У шкільних підручниках багато уваги приділяється саме лексичному і граматичному матеріалу. Вивчення ж вимови часто залишається поза увагою. За висловом Девіда Ф. Далтона [6, с. 589], вимова як «Попе-

люшка», яка ніколи не йде «на бал». Іншими словами, вимовою є найбільш занедбаний аспект викладання у класі англійської мови. Крім того, більшість підручників взагалі не надають значення вимові або приділяють їй дуже мало уваги порівняно з іншими навичками та аспектами.

Варто зазначити, що правильна ритмомелодика, вимова звуків, звукосполучень є обов'язковою умовою для функціонування мови як засобу спілкування. Кожному вчителю відомо, що припущення таких помилок як змішування довгих і коротких голосних звуків (що може здаватися неістотним при вивченні російської та української мов) або оглушення дзвінких приголосних у закінченнях слів призводить до цілковитої зміни значення слова. Тому дослідження, що зосереджується на навчанні вимови для учнів, є надзвичайно актуальним. Прикладні лінгвісти завжди виявляли живий інтерес до питань, пов'язаних із такими аспектами навчання вимови у класі: наголос для зрозумілості вимови, мовне тестування та оцінка виконання вимови учнів, взаємозв'язок вимови з чотирма типами навичок, моделі вимови; фонологічні знання про вплив рідної мови на вимову, інтегрована модель навчання вимови [6, с. 66].

Постановка завдання. Мета статті спрямована на повідомлення результатів огляду підручників, що використовуються в українській старшій школі для вивчення вимови. Для цього ми провели огляд підручників, зосередившись на таких питаннях:

- Які фонетичні теми охоплюють підручники?
- Як ці теми розглядаються з точки зору ефективності та доцільності?
- Яку підтримку надають підручники вчителям, які мало або зовсім не навчалися викладанню вимови?

Щоб відібрати підручники для включення в дослідження, ми спочатку вирішили обмежити свою увагу чотирма підручниками, які використовуються для викладання англійської мови в старших класах деяких загальноосвітніх шкіл України. Це два англійські видання: “Upstream: Intermediate” (Експрес-публікація), “On screen: Intermediate B1 + / B2” (Експрес-публікація) [9; 10; 11; 12; 13] та два українські видання «Англійська» А. Несвіта та «Англійська» О. Карп'юка [14; 15]. Підручники були переглянуті разом із відповідними книгами вчителя. Огляд підручника ґрунтується на дослідницьких питаннях, включених до шаблону для огляду підручника, розробленого П. Уоттом [4, с. 278]. Підручники та книги для вчителів були ретельно переглянуті.

У табл. 1 подано короткий зміст тем, які містяться в кожному підручнику. «X» у колонці означає, що тема була представлена. Однак той факт, що тема була висвітлена, не свідчить про те, чи є висвітлення повним і зрозумілим як для вчителя, так і для учня.

Обидва українські видання підручників англійської мови взагалі не охоплюють жодної теми вимови, тоді видання англійською мовою стосуються деяких елементів вимови. Крім того, обидва англійські видання здебільшого зосереджені на супрасегментних групах особливостей вимови, що охоплює усі зазначені теми, крім ритму. “On Screen” також розглядає одну з тем сегментної групи, а саме короткі та довгі голосні. Отже, загалом з точки зору відповідності навчальним програмам з іноземних мов для старшого рівня обидва англійські видання видаються доречними.

Давайте розглянемо теми вимови, висвітлені в обох підручниках, більш докладно. Підручник “Upstream” охоплює такі теми вимови:

- «Інтенаційні моделі, що виражають співчуття, жалість, вигуки та виправдання»;

Таблиця 1

Сегментні рівні	Upstream	On Screen	Англійстка А. Несвіта	Англійська О. Карп'юка
Фонетичні символи (транскрипція)				
Голосні і приголосні звуки				
Дифтонги				
Короткі і довгі голосні		X		
Суперсегментні рівні				
Ритм				
Наголос	X	X		
Наголос у реченні	X	X		
Функції інтонації	X	X		
Інтенація в різних реченнях	X	X		

– «Інтонація коротких відповідей: загальні та спеціальні питання»;

– «Наголос: контрастивний наголос; наголос ключового слова; наголос прикметників»;

– «Вимова слів грецького та латинського походження».

“On Screen” охоплює такі теми:

– «Наголос: наголошені склади у словах; наголос у питаннях і наголос у вигуках»;

– «Інтонація у вигуках, у запитаннях»;

– «Вимова коротких і довгих голосних звуків та омофони».

Якщо порівняти два списки тем вимови, що висвітлюються в підручниках, стає очевидним, що загалом вони охоплюють майже однакові сфери. Обидва підручники зосереджені на різних інтонаційних питаннях і мають справу із наголосом у реченні.

Зрозуміло, що оцінка певної теми вимови, як висвітленої, так і ні, не дає детальної інформації про те, чи може підручник ефективно використовуватися як учнями, так і викладачами для вирішення різних питань вимови. Отже, наступний етап нашого аналізу стосується висвітлення тем вимови з точки зору їх ефективності.

Розглянуті підручники передбачають такі типи інтонаційних вправ: слухати і повторювати; слухати і виділяти; слухати і говорити; слухати і читати; прослухати, позначити і повторити, слухати і перевіряти. Також підручники демонструють тенденцію подавати усі згадані вище практичні завдання без пояснення заданої теми ні в матеріалах учнів, ні в матеріалах вчителя. Презентація функції вимови здебільшого проводиться у формі інструкції без явного пояснення: напр. «Послухайте і повторіть у парах» [8, с. 15].

Щодо ефективності, то ми зазначили, що підручники містять лише одну вправу з вимови у розділі «СЛУХАННЯ». Вправа здебільшого складається із двох підзавдань (а та б), які слугують засобом представлення особливостей вимови та її практики. Наприклад, фокус вимови для розділу «Навички слухання» полягає у поставленні правильної інтонації коротких відповідей. Замість надання будь-якої інформації з цієї теми вправа ставить таке завдання: «а) Прослухайте і повторіть (тобто презентуйте вимову на практиці); б) Парами розіграйте подібні діалоги. Зважайте на інтонацію» [8, с. 47].

Розглядаючи теми вимови, що охоплюються аналізованими підручниками, стає зрозумілим, що немає системи охоплення тем. Підручники не можуть чітко встановити зв'язок між висвітленими

темами. Тому учні не можуть бачити компоненти вимови як частини взаємопов'язаної системи. Наприклад, обидва підручники представляють різні особливості інтонації в окремих розділах і не здійснюється спроб згрупувати відповідні теми разом як частину систематичного подання мелодії та інтонації. Тому ми вважаємо, що якщо не передбачено явних вказівок, учні не зможуть розвинути своє усвідомлення особливостей вимови як елементів однієї інтегрованої системи.

Яку підтримку надають підручники вчителям, які можуть мало або зовсім не навчатися викладанню вимови? Це питання важливе, оскільки вчителі здебільшого не проходять самостійного навчання вимові [3, с. 266].

У підручниках для вчителя вчитель отримує вказівки виконувати завдання у два етапи:

напр. «1) Програйте касету. Учні слухають і дотримуються вимови; 2) Відтворіть касету ще раз. Потім учні повторюють у парах» [9, с. 15];

«1) Відтворіть запис. Учні слухають і повторюють хором або індивідуально; 2) Визначте, які склади наголошені» [13, с. 12].

Книга для вчителя не містить жодної додаткової інформації чи підтримки для вчителя у вирішенні цього питання в класі. Отже, розглянуті підручники отримали оцінку «Ні», тобто вони не надають викладачам жодної іншої інформації, крім того, що міститься в тексті для студентів. Що стосується обґрунтування вибору змісту вимови, воно взагалі не надається або мало пояснюється. Також підручники не містять жодних настанов чи рубрик ані для вчителя, ані для учнів, щоб оцінювати ефективність вимови.

Висновки і пропозиції. Підручники, які використовуються в загальноосвітній школі України, як англійської, так і української редакції, суттєво різняться з точки зору охоплення тем вимови. На відміну від англійських видань, українські не можуть повністю охопити жодної особливості вимови чи інтонації. Обидва англійські видання демонструють тенденцію охоплювати здебільшого суперсегментну групу особливостей вимови з акцентом на інтонації різних зразків і наголошенні речень. Сегменти майже не розглядаються, за винятком деяких ізольованих функцій вимови. Обидва підручники містять вправи на вимову та дії в розділі «Навички слухання». Однак ці вправи ізольовані від решти аудіювання та мовлення. Отже, акцент на вимові не інтегрований у завдання аудіювання та мовлення.

Підручники, проаналізовані нами, недосконалі, але завдяки цій роботі вчителі можуть обрати

найоптимальніший, найцікавіший і найефективніший підручник англійської мови, а автори зможуть використати результати наших досліджень при створенні нових навчальних матеріалів для вивчення англійської мови у школі.

Однією з тем для більш глибоких досліджень є розробка навчальних матеріалів відповідно до сучасних вимог до навчання вимови іноземної мови; розробка нових навчальних програм з іноземних мов тощо.

Список літератури:

1. Algethami G. The Interlanguage Speech Intelligibility Benefit: The Case of Arabic-Accented English. Proceedings of the 2nd Pronunciation in Second Language Learning and Teaching Conference. Ames, IA : Iowa State University, Sept. 2010. P. 30–43.
2. Brown A. Pronunciation Models. NUS Press, 1991. 134 p.
3. Dalton D. F. Some Techniques for Teaching Pronunciation. The Internet TESL Journal. 589 p.
4. Watts P. Integrated Speaking, Listening and Pronunciation: are Textbooks Leading the Way? Proceedings of the 4th Pronunciation in Second Language Learning and Teaching Conference. 2012. P. 265–278.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення викладання, оцінювання. К. : Левіт, 2003. 261 с.
6. Завальська Г. П. The ABC of English Pronunciation Learning. Матеріали щорічної підсумкової конференції професорсько-викладацького складу факультету іноземної філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 19-20 лютого 2015 року. Видавництво ФОП Бреза А. Е., 2015. С. 66–67.
7. Єременко Т. Є. Фонологічна компетенція викладача іноземної мови: сутність і структура. Мовна освіта: шлях до євроінтеграції : міжнар. форум, 17-18 бер. 2005 р. С. 51–52.
8. Редько В. Г. Р33 Конструювання змісту шкільних підручників з іноземних мов: теорія і практика : монографія. Педагогічна думка, 2017. 628 с.
9. Evans V. Upstream: Intermediate B2. Student's Book. Express Publishing, 2009. 186 p.
10. Evans V. Upstream: Intermediate. Teacher's Book. Express Publishing, 2009. 186 p.
11. Evans V. Upstream: Intermediate. Workbook. Express Publishing, 2009. 186 p.
12. Evans V. On Screen: Intermediate B1+/B2. Student's Book. Express Publishing, 2007. 182 p.
13. Evans V. On Screen: Intermediate B1+/B2. Teacher's Book. Express Publishing, 2007. 195 p.
14. Карп'юк О. Д. Англійська мова : підручник для 11-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту / О. Д. Карп'юк. Тернопіль : Видавництво «Астон», 2011. 296 с.: іл.
15. Несвіт А. М. Англійська мова: Ми вивчаємо англійську мову : підр. для 10 кл. загальноосвітн. навч. зак.: профільний рівень / А. М. Несвіт. Київ : Генеза, 2010. 301 с.

Liushnivska L. M. TEACHING ENGLISH PRONUNCIATION IN GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article is devoted to one of the problems of modern methods of teaching a foreign language in the secondary school of Ukraine – pronunciation training. The relevance of the study is due to the fact that in the conditions of teaching a foreign language at school, pronunciation, as one of the elements of the language structure, remains out of the attention of teachers. The article aims to report the results of a review of textbooks used in Ukrainian schools to study pronunciation. The provision of teachers with an appropriate textbook base for learning pronunciation in English lessons has been reviewed. Textbooks selected for the study: English editions “Upstream: Intermediate” (Express publication), “On screen: Intermediate B1 + / B2” (Express publication) and Ukrainian editions “English” by A. Nesvita and “English” by O. Karpiuk.

The results of the comparative analysis of these textbooks were analyzed in detail and presented. Made a search for segmental and supersegments types of phonetics, which provide textbooks, how they appear and whether they are understandable to students. The basic background concepts that are used and that should be used in English lessons in secondary school are studied. The correctness of listening for students and explanation of such exercises for teachers are reviewed and analyzed, their effectiveness and comprehensibility are considered.

The article also considers the topics of the requirements covered in the textbooks, how they correspond to the thematic lessons in English. The study focused on the following issues: what pronunciation elements are considered by textbook authors, how fully and effectively pronunciation is presented as an aspect of foreign language teaching in these textbooks and whether these textbooks can be useful to inexperienced teachers. The article also presents the names of scientists and analyzes the latest research on the study of phonetics (segmental and supersegmental units) in English lessons in secondary schools of Ukraine. Conclusions and substantiation of expediency of studying this question in the further are made.

Key words: *phonetic competencies, pronunciation, intonation, English textbook, segmental and suprasegmental levels, phonetic exercises.*